

דפים מז — מז

קה. באלו אופנים מועיל קנין כסף במטלטלין?

מבואר בגמרא שלדברי רבי יוחנן שהמעוה קוננת מטלטלין מדין תורה וחכמים הם שגזרו, ישנם אופנים שחכמים העמידו הדבר על עיקר הדין, מפני שאותם אופנים אינם מצויים, ומלתא דלא שכיחא לא גזרו ביה רבנן; —

לפי אפשרות אחת בפירוש המשנה בקדושין (וכן צריך לפרש לרב נחמן לפי הסלקא-דעתין. ולפרש"י אף למסקנא), אפשר לקנות מטלטלין בדמים שהלוקח חייב למוכר; כיצד? מכר לחברו שור (ומשכו. ויש מפרשים קודם משיכה. ערש"י ושאר) ונתחייב לו הלה דמים, יכול המוכר לקנות מהלוקח פרה באותם דמים שהוא חייב לו, בכלום או במקצתם, ואמר לו: מעות שאתה חייב לי נתונים לך בדמיה. ודמים אלו קונים בלא משיכת פרה. כי מה טעם אמרו חכמים אין מעות קוננות מטלטלין, גזרה שמא יאמר לו המוכר נשרפו חטיך בעלייה, הלכך לא גזרו בכגון זה שאינו מצוי, ונשאר דין תורה על עמדו, שהדמים קונים כל דבר.

א. כן פסקו הרי"ף הרא"ש הטור ושלחן ערוך (הו"מ קצט). ויש אומרים שפירוש זה אינו קיים למסקנא. (עפ"י רב האי גאון).

ב. יש אומרים שגם בחוב של הלואה, הואיל ואינו דבר שכיח, אם הקנו מטלטלין באותו חוב, אין המוכר יכול בו, שלא כבמכירה בכסף ממש (עתוס' להלן סב: רשב"א קדושין מז). ויש אומרים שאי אפשר לעשות קנין בהלואה כלל, אף לא בחוב הבא מחמת מכר, ומדובר כשאמר שהקנין ייעשה בהנאת מלוה, לא במלוה עצמו. (עפ"י תוס' ועוד; הו"מ שם). יש אומרים שגם לדבריהם אין מועיל אלא במלוה הבא מחמת מכר. ויש חולקים (עמהרש"א; שעה"מ הל' אישות ה, טו).

אפשרות נוספת אמר רב הונא: 'מוכר לי באלו' (ובידו חופן מעות, והלה לא הקפיד לשאול כמה הם וקיבלם מיד הלוקח. רש"י) — קנה, ואעפ"י שלא משך.

וכן יש אופן נוסף שלא גזרו בו חכמים, כאשר המטלטלים מונחים בעליית הלוקח המושכרת למוכר — כי מה טעם אמרו שאינו קונה, שמא יאמר לא יטרח להצילם מן הדליקה, אבל כאן הלוקח הוא זה שיטרח להצילם מהדליקה, (להלן מט:).

דף מז

קו. א. חליפין ומקפיד על שוים — האם קונה אם לאו?

ב. האם יש דין אונאה במוכר שלא הקפיד לשאול על מנין הדמים, כגון שחפן הלוקח מעות בידו ואמר

לו 'מוכר לי באלו הדמים שבידי' ונתרצה? ומה דין אונאה בחליפין?

ג. המחליף חמור בפרה וטלה, ומשך את הפרה ועדין לא משך את הטלה, ומת החמור — למי מת?

ד. קנין סודר — במה קונים, בכליו של מקנה או בכליו של קונה?

ה. האם אפשר לקנות בפירות ובדבר שאינו מסוים? האם פירות נקנים בחליפין?

ו. איזה כלי כשר לקנין חליפין ואיזה אינו כשר?

ז. האם קונים בדבר האסור בהנאה?

א. חליפין ומקפיד עליהם, הסיק רבא שקנה (ואין אומרים הואיל והקפיד עליהם הרי הם כדמים ואין קונה עד שימשוך גם השני), שהרי לאו בשופטני עסקינן שאינם מקפידים לדעת שיהיה הדבר שוה קצת, כדי שייטב בעיניו לתת את שלו כנגדו.

לדברי רבנו חננאל (וכן סייעו הרמב"ן מהירושלמי), צריך לשום את החפץ בעת החליפין, שידע כל צד מה הוא מחליף ומקבל [ומה שמבואר בגמרא שחליפין מועילים ודאי באינו מקפיד, הכוונה שאינו מקפיד על השתוות ערך החפצים, אבל צריך לדעת כמה הם שוים]. ודוקא בכגון מחליף שור בפרה, אבל בקנין סודר לא אמר (מלחמות ה'). ובעל המאור ועוד ראשונים חולקים וסוברים שאין צריך לשום דמים.

ב. המוכר בדמים ללא קציעה, כגון שהלוקח חפן מעות ואמר מכור לי פרתך באלו — נחלקו אמוראים בדעת רב הונא; רבה אמר יש לו עליו אונאה כיון שאמר לשון מכירה (ולא החלפה). ורב אבא אמר אין לו עליו אונאה.

הרי"ף והרמב"ם (מכירה יג, ב) פסקו כדעה ראשונה. והרא"ש כתב שספק הוא, הלכך מספק אין מוציאים האונאה מיד המאנה.

בחליפין, יש אומרים שאין אונאה (עפ"י תשובת הרי"ף. וכ"כ הר"ן לשמוע מפרש"י). כגון החליף מחט בשיראים אין לו טענת אונאה, שזה רוצה במחט יותר מן השיראים (רמב"ם מכירה יג, א). המחליף פירות בפירות — לדעת הרמב"ם יש לו אונאה. והראב"ד השיגו (ולדעתו אף בפירות ופירות אין אונאה, כי חליפין אינם בכלל 'מקח וממכר' שחדשה בו תורה דין אונאה. עפ"י אבי עזרי אישות א, ב. וע"ש בהל' מכירה יג, א; ברכת שמואל לו).

והרמב"ן כתב שכל חליפין שמקפיד עליהם — יש לו אונאה (וכן דעת הריטב"א). וכן מחליף כלי בכלי וראה אותו — יש לו אונאה. רק בשאינו מקפיד, כגון 'מכור לי באלו' — אין לו אונאה. [נראה דהיינו לר' אבא, אבל לרבה אף בחליפין שאינו רואה יש לו אונאה. כן מבואר בדברי הר"ן. אך יש סוברים שדוקא בדמים הואיל ואמר 'מכור לי' אמר רבה יש לו אונאה, ולא בחליפין. וע' מחנה אפרים מכירה ו; ברכת שמואל — לו].

ג. המחליף חמור בפרה וטלה ומשך את הפרה ועדיין לא משך את הטלה, אין זו משיכה מעולה ולא קנה את החמור, הלכך אם מת — מת למוכר.

א. כתב הרשב"א: דוקא בכגון חמור שאינו ראוי ליחלק [והרי אין דעתם להיות שותפים בו], אבל החליף כור חטים בפרה וטלה ומשך את הפרה — קנה מהחטים כנגד הפרה. (ואפשר שדין זה שנוי במחלוקת הראשונים (המובאת בר"ן רפ"ב דקדושין) אודות מוכר דבר שבמנין כשנמצא המקח פחות ממה שנדברו, האם המקח כולו בטל או המקח קיים וצריך להחזיר לו דמי הפחת. וע' משנה למלך זכיה ומתנה יב; מחנה אפרים מכירה א; קהלות יעקב ב"ב לג).

ב. עוד צדד הרשב"א שמדובר כאן כשנכנסים ויוצאים ומחזרים אחר מקחם, זה על חמורו וזה על פרה וטלה, לכך לא נקנה החמור כל שלא משך פרה וטלה, אבל בלאו הכי אפשר שקנה — לפי מה שאנו פוסקים כרבי יוחנן (להלן מה): ערבון קונה כנגד כולו. (וער"ן כאן ולהלן עז:). ומהריטב"א משמע שאפילו לא עייל ונפיק לא קנה (וע"ע בבאור הדבר בחדושי הגרנ"ט קסא).

ד. במה קונים? רב אמר: בכליו של קונה (— המוכר מושך כלי של הקונה) — נוח לו לקונה שיהא המקנה קונה כדי שייגמור בדעתו להקנותו. ולוי אמר: בכליו של מקנה — באותה הנאה שחברו מקבל ממנו, גמר ומקנה. ומחלוקת תנאים בדבר, שנחלקו בפירוש הכתוב שלף איש נעלו ונתן לרעהו — מי נתן למי; לדברי תנא קמא, בועז (הקונה) נתן לגואל. רבי יהודה אומר: גואל נתן לבעז (כפשטיה דקרא. תורא"ש).

רב ששת בנו של רב אידי פירש נוסח כתיבת השטר שנוהגים בו עתה, שקונים בכליו של קונה ('במנא דכשר למקניא = לקנות. ולא 'לקניי' — להקנות ביה').

א. יש אומרים שלדעת לוי כל שכן שמועיל לקנות בכליו של קונה, שבאותה הנאה שמקבל סודר, גמר ומקנה (עפ"י רש"י גטין מ.). ויש חולקים וסוברים שאין הדבר תלוי בטעם אלא בגורת הכתוב [אלא שכל אחד מטעים את הכתוב קצת]. (תוס', תור"פ וריטב"א).

ב. משמע שהלכה כרב, בכליו של קונה. וכן מבואר בסוגיא במסכת גטין. וכן היא דעת התנאים הסתמית, שבעז נתן לגואל. (עפ"י רי"ף, תוס' ועוד; חו"מ קצה, ב.).

ג. אפשר לקנות בסודר של אדם אחר; שנותן את סודרו למקנה כדי שיקנה פלוני את חליפיו, ואף אם אין הקונה נוכח שם (חו"מ קצה, ג.). ויש דעה בראשונים שאין קונה ללא נוכחות הקונה. ולכך הורגלו לעשות הקנין בסודר של עדים. ודוקא בדבר שהוא זכות עבור הקונה, כגון מתנה (עפ"י רמ"א שם. וע' ריטב"א והג"א).

ד. יש לדקדק מלשון רש"י שאין צריך שמשיתכ הסודר תהא במעמד הקונה והמקנה, אלא מועיל שיאמר לו הקונה משוך סודר הנמצא במקום פלוני [ואפשר מה שנהגו אצלנו נתינה מיד ליד, כדי שיהיו עדים נוכחים. וגם כדי שלא יתפסנו המקנה לעצמו] (עפ"י אמת יעקב). ה. לדברי המקנה (בקדושין כו) אין מועיל לעשות חליפין בסודר המשותף לקונה ולמקנה, שנעלו המיוחד לו בעינין. ויש חולקים (ע' דבר אברהם ח"ב כ, ז.).

ו. יש מי שכתב שאילו הנהיגו התגרים מחדש בכליו של מקנה או ינהיגו של קונה — הכל מודים שיועיל כפי שנהגו. לא נחלקו אלא על המנהג הקדום שלפיו נוהגים גם עתה (עפ"י דבר אברהם ח"א א, ג.).

ה. רב נחמן אמר: קונים בכלי ולא בפירות (נעלו). רב ששת אמר: אפילו בפירות. [ונעלו בא למעט דבר שאינו מסוים, כגון חצי רמון וחצי אגוז שאין קונים בו (ואפילו מאה חצאי רמונים. תור"פ)]. אמר רב ששת בריה דרב אידי: כמי אנו כותבים עתה בשטרות 'במנא דכשר למקניא ביה' — לאפוקי מדרב ששת.

א. הלכה כרב נחמן בדינים, וכדברי רב ששת בריה דרב אידי, שפירות אינם עושים חליפין. (רי"ף וש"פ).

ב. לפרש"י (ובעל המאור), כל דבר שאינו כלי דינו כפירות, וכגון שור חי. ואילו רבנו חננאל ושאר ראשונים חולקים וסוברים ששאר מטלטלין שמשתמשים בהם כגון שור וחמור, דינם ככלים. לא נחלקו אלא בפירות ובשר. ובעל חיים שאין עובדים בו כגון טלה — דינו כפירות (מובא בהגהות אשר"י).

ג. שיטת רבנו תם שחליפי שוה בשוה מועילים אף בפירות (וכן היא דעת הרמב"ם — מכירה ה, א. ע' ב"י חו"מ רג. ונראה מהמ"מ שכן היא דעת הרשב"א. וכ"ג דעת הטור. ורבנו ירוחם (י, ג) כתב כן בדעת רבינו האי. מובא בדבר אברהם ח"ב כ, ז.).

ומשמע בתוס' שאין נקרא 'שוה בשוה' אלא עד כדי מחצית משווי הדבר המוחלף. ויש מי שכתב שאין הדבר תלוי כלל בשווי הדברים אלא כל שאין תשלום נוסף מלבד החליפין, הרי זה בגדר 'שוה בשוה' (עפ"י אבי עזרי ריש הל' אישות. וע"ש שכתב שבחליפי שוה בשוה אין מועיל בפחות משה פרוטה).

ד. הנודע-ביהודה (תנינא יו"ד רא) כתב להוכיח [דלא כמשמעות התוס' בגטין כ, ע"ש] שגם לדעת רב ששת שקונים בפרי, צריך שיהא שוה פרוטה.

ה. חליפין בקרקע — מבואר בראשונים (פ"ק דקדושין וריש ב"ב וכ"ה בריטב"א כאן ועוד) על פי התוספתא, שמועיל. (וכן פסק בשו"ע רג, י). אך דוקא בחליפי שוה בשוה, כגון שמחליף קרקע בקרקע או במטלטלין, אבל לא בשקונה הקרקע כעין סודר (כן האריך להוכיח הרדב"ז (בח"א תג) מלשונות כמה מהראשונים.

ופשט לשון הרמב"ן בקדושין מורה שאף בתורת סודר מועיל. והרדב"ז דחק לפרש דבריו בשוה בשוה. אך לכאורה נראה לפרש דברים כפשוטם, והרמב"ן הולך לשיטתו בפרקנו שכל דבר שאינו כלה, דינו ככלי ולא כפרי. והרי האריך לעולם עומדת ועדיפה מבעלי חיים שסופם למיתה. ושאינו מטבע שדומה לשטרות שאין גופם ממון.

ובקצוה"ח (רג סק"ז) כתב שלאותן שיטות שאינן מחלקות בין שוה בשוה לסודר, לדבריהם מוכח מהתוספתא שאף בתורת סודר מועיל. ונראה דאי משום הא לא איריא, כי אפשר לפרש התוספתא בתורת דמים כעין חליפין ולא חליפין ממש, כמו שפירשה הרשב"א בתשובה, כבסמוך).

ובתשובת הרשב"א (ח"א רכו) משמע שאין מועיל לקנות בקרקע בתורת חליפין ממש אלא בתורת דמים כעין חליפין.

ולדברי הכל הפירות נקנים בחליפין (לקיים כל דבר).

ו. תנא, קונים בכלי אע"פ שאין בו שוה פרוטה.

אפילו לדברי לוי שקונים בכליו של מקנה, ומשום הנאתו שחברו מקבל ממנו, אפשר שגם בכלי שאינו שוה פרוטה, הנותן מקבל הנאה שוה פרוטה, כי יתכן שהכלי חשוב בעיניו ולכך נתינתו חשובה אצלו (עפ"י שו"ת מהרי"ל החדשות קל).

שמואל אמר שקונים ב'מרקא' (רש"י: כלי העשוי מגללי בקר. תוס': גרעיני תמרה שמחליקים בהם את הקלף. ויש מפרשים: עביט של מי רגלים). ואמר רב ששת ברדר"א לדחות דעה זו, מהנוסח הנהוג עתה בכתיבת הקנין, שאין קונים אלא בכלי חשוב. [ולפי לשון אחרת, פשוט שמוריקא אינו כשר לקנין].

ז. דבר האסור בהנאה — אין קונים בו (רב זביד ואיתימא רב אשי. והטעם הוא מפני שאין בו חשיבות, שאינו ראוי לשימוש — ולא משום 'כתותי מכתת שיעורא' (עפ"י דבר אברהם ח"ב כ, ד).

קז. האם מחללים מעשר שני על אסימון ועל מעות הניתנות בסימן לבית המרחץ?

לדברי רבי דוסא (ורבי ישמעאל) מחללים מעשר שני על אסימון (רש"י: מטבע מוכנה להטבעה טרם הוטבעה. רבנו תם: יש בה צורה אלא שאינה יוצאה כי אם בדוחק). וחכמים אומרים: אין מחללים. (וצרת הכסף בידך רבי ישמעאל אומר: לרבות כל דבר הנצטרך ביד. רבי עקיבא אומר: לרבות כל דבר שיש עליו צורה (לפר"ת: צורה חשובה) — להוציא אסימון).